

IDEI POLITICE ÎN ȚĂRILE ROMÂNE ÎNTRE 1821-1848 – ASUPRA CONTEXTULUI POLITIC, CIVILIZAȚIONAL, IDEOLOGIC

GABRIELA TĂNĂSESCU*

Abstract. *This article is a fragment of the first chapter “Political Ideas in the Romanian Principalities between 1821-1848” of the Research Project Encyclopaedia of Romanian Political Thought, vol. I: 1821-1918. It presents some of the most important factors that marked the emergence of modern political ideas of Western inspiration in the Romanian Principalities after the abolition of the Phanariot regime and the restoration of the earthly rulers: domestic and regional political evolutions, ingress of Western ideologies of “Le siècle des lumières”, “accelerating the Westernization process” of the Moldavian-Wallachian society and the disciplinary evolution of the “scholars” research interests.*

Keywords: *Le siècle des lumières, post-phanariot era, Westernization process, scholars, progressive and liberal thought*

În primele decenii ale secolului al XIX-lea și îndeosebi în debutul „noii ere” a istoriei lor și a „tranzitiei fundamentale a politicii românești” – anul 1821, ideile politice autohtone s-au aflat sub influența ideilor Revoluției Franceze, îndeosebi a celor de libertate națională și de „renaștere națională”, dar și de libertate individuală, aidoma celor din întreaga Europă de Sud-Est. În primele două decenii ale „erei noi”, postfanariote, aceste idei majore au parcurs, în mod specific, o etapă de rafinare alături de altele, promovate deja, precum distribuirea și exercitarea puterii și statutul extern al Principatelor. Acest proces de rafinare și difuzare a fost concomitent unuia de receptare a unor concepte care, începând din Epoca Luminilor, au dezvoltat o „dinamică fără precedent”, precum cele de democrație, egalitate socială, egalitate juridică, drepturi, progres, și de configurare astfel a unor noi tendințe de gândire politică. Studiul de față își propune să prezinte o contextualizare politică, civilizațională și ideologică succintă a evoluțiilor ideatic-politice – mutațiile sociale și politice interne și zonale (transnaționale), asimilarea ideologiilor occi-

* CS III dr., Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion. I. C. Brătianu” al Academiei Române.

Rev. Șt. Pol. Rel. Int., XV, 2-3, pp. 121–133, București, 2018.

dentale ale „Secolului Luminilor“, „accelerarea procesului de occidentalizare“ a societății moldo-muntene și evoluția disciplinară a preocupărilor „cărturărești“.

I. „Secolului fanariot“ (1711-1821), considerat de Xenopol o „culme“ în procesul de „decădere a Țărilor Române sub Turci“ și sub „apăsarea cea grea a elementului străin al Grecilor“, ca și în scăderea „puterii de împotrivire a Românilor“¹, a fost *hic tamen* un „secol al reformelor“ întreprinse de domnii din Fanar pentru instaurarea ordinii și modernizarea Principatelor², pentru „întărirea puterii centrale, ordonarea administrației și aducerea turbulentei boierimi pământești sub ascultarea domniei“³. Deopotrivă, a fost un secol al „reformismului boieresc“, al petiționarismului și memorandismului întreținut de boierii „neaoși“ în jurul problemei puterii și a formei dezirabile de guvernământ, a statutului extern al Principatelor și a raporturilor lor cu Poarta⁴. Între anii 1769-1820, de pildă, au fost elaborate nu mai puțin de 81 de proiecte de reformă și memorii⁵, un vârf de maximă intensitate în acest sens fiind atins în intervalul 1821-1822: 75 de memorii și proiecte de reformă înaintate rușilor, turcilor și austrieșilor prin care boierii solicitau „recunoașterea a numeroase drepturi naționale și, în primul rând, re acordarea dreptului de a avea domni pământeni“⁶.

Înfrângerea revoluției grecilor din Principate, condusă de „Eteria“⁷ și „încurajată de întreaga Europă“⁸, și executarea lui Tudor Vladimirescu, conducătorul revo-

¹ A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice în România*, volumul I (al *Istoriei românilor*, vol. IX), partea I: *Dela origini până la 1848*, partea II: *Dela 1848 până la 1866*, București, Albert Baer, 1910, p. 9. Procesul de decădere a fost relevat în stagnarea demografică – cauzată de politica fiscală fanariotă abuzivă, „venalitatea sistemului administrativ al epocii fanariote“, războaiele desfășurate pe teritoriul Principatelor, starea continuă de nesiguranță, fenomenul de emigrație „colectivă“ –, care a determinat regresul agriculturii și a altor sectoare productive. Stagnarea economică s-a datorat îndeosebi monopolului turcesc asupra comerțului din Principate și ritmului lent al dezvoltării industriale și manufacturiere.

² A se vedea Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1997, p. 171sqq.

³ Vlad Georgescu, *Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre*, ediția a IV-a, București, Humanitas, 1995, p. 108.

⁴ *Ibidem*, p. 111sqq.

⁵ 48 în Valahia și 33 în Moldova, cf. Vlad Georgescu, *Mémoires et projets de réforme dans les Principautés Roumaines, 1769-1830*. Répertoire et textes inédits, L'introduction, le répertoire et les notes ont été traduits du roumain par Radu Crețeanu, Bucarest, Association internationale d'études du Sud-Est européen, Études et documents concernant le Sud-Est européen. 2, 1970, p. IV.

⁶ Idem, *Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre*, ed. cit., p. 118.

⁷ Urmașă a „Societății amicilor“ (εταίρια τῶν φίλων), înființată la București, „pe la 1780“, de secretarul lui Alexandru Vodă Ipsilanti (1725-1807), Riga Velestinlis, organizația avea ca deviză „Trăiască iubirea de țară“ (Ζῆτο η φιλωγενεία). Riga era sprijinit în demersurile lui și „de boierii români cei mai învățați ai timpului și înflăcărați și ei pentru cauza grecească: Grigore Brancovanu, Dudescu, Scarlat Cîmpineanu și Ioan Cantacuzino“. A se vedea A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ediția a III-a, vol. X, *Istoria Țărilor Române dela Pacea de București până la răsturnarea fanarioșilor. 1812 1821*, București, Editura «Cartea Românească», f.a., pp. 34, 35, care îl citează în acest sens pe Gion-Ionescu. „Eteria“ (εταίρια sau φιλή Εταιρεία) este reînemeiată la Odesa, în 1814 de Nikólaos Skúfas, Tănase Takalov și Emanoil Xánthos, „pe baze francmasonice, cu statute și organizare secretă“ în scopul „unirii armate a tuturor creștinilor împărăției turcești“ și al victoriei „crucii asupra semilunei“ (*Ibidem*, p. 39), al întemeierii Eladei libere conform „Marii Idei“ (Μεγάλη Ιδέα) – cuprinderea tuturor etnicilor eleni, inclusiv a celor aflați în teritorii stăpânite de Imperiul Otoman, într-o „Grecie Mare“ – și, prin aceasta, al renașterii Imperiului Bizantin. Sintagma „Megali Idea“ a fost utilizată în 1844, înaintea promulgării Constituției statului grec, dar a constituit o dominantă a „aspirației naționaliste“ a grecilor înainte de și un secol după dobândirea independenței.

⁸ Eteria a avut ample ramificații în Europa de Sud-Est și printre grecii din Țările Române, inclusiv domnul Moldovei (1812-1819), Scarlat Callimachi, fiind membru al Eteriei. A fost sprijinită de „consulii și agenții ruși

lușiei din Țara Românească⁹, din ordinul „epitropului general“ al Eteriei, Alexandru Ipsilanti (1792-1828)¹⁰, au avut drept „consecințe faste“, în expresia lui Neagu Djuvara, abolirea regimului fanariot și restaurarea domniilor pământene (1822). „Înapoierea domniilor țărilor române pământene“ și înlăturarea tuturor grecilor „de la toate funcțiunile statului“ echivala cu „atari nouă principii de ocârmuire“¹¹, fără „înărăuire grecească“ asupra Principatelor, fără „popii greci ce până acuma au fost șezând pe la pământestile mănăstiri“, fără „școalele grecești“ ca „temelie a răutăților“¹². Câteva procese au fost reliefate în urma revoluției din Țara Românească și a schimbării de regim politic în Principate: (a) solidarizarea unor forțe sociale atât de diferite – mari boieri („boierimea din naștere“), boieri „mijlocii și mici“ („decăzuți“ sau mazili și boieri noi sau „ciocoi“), „cler înalt“ și panduri țărani – a reflectat „progresul rapid“ în consolidarea conștiinței naționale; (b) perceperea restaurării domniilor pământene¹³ ca început al „renașterii naționale“, al unei ere a modernizării; (c) constituirea micii boierimi ca forță politică activă, „clasa cea nouă“ – „blocată în afirmarea ei socio-politică de mării boieri“ – manifestându-se prin „oameni cu idei noi“ ca inițiatoare a unor „cereri de înnoire“,

din Imperiul Otoman“, ca parte a implicării Rusiei în pregătirea „unei mișcări de emancipare a popoarelor din sud-estul Europei“, implicat în adjudecarea „moștenirii balcanice a «omului bolnav» care era Imperiul Otoman“ și „rezolvarea Problemei orientale în conformitate cu interesele Curții de la Petersburg“. Florin Constantiniu, *op. cit.*, pp. 187-188. Țarul Alexandru I a fost desigur împiedicat să susțină deschis mișcările revoluționare ale grecilor și românilor de angajamentele asumate la Congresul de la Viena și în cadrul Sfintei Alianțe, ca și de decizia Alianței de a denunța revoluția elenă (la 14 decembrie 1822). Pe fondul însă al creșterii influenței britanice în insulele ioniene și al amplificării ei prin implicarea băncilor londoneze în finanțarea revoluției elene, Rusia a decis – după încoronarea țarului Nicolae I, ultimatumul prin care a cerut Porții să părăsească Principatele Române și semnarea Convenției de la Akkerman (7 octombrie 1826) – să se implice alături de alte două mari puteri europene, Regatul Unit și Franța, în Războiul de independență al Greciei și și-a angajat flota în Marea Egee. De altfel, în Europa și în Statele Unite s-a manifestat un puternic curent pelenist care a generat o profundă simpatie publică pentru cauza independenței grecilor. A se vedea Barbara Jelavich, *History of the Balkans: Eighteenth and Nineteenth Centuries*, Volume I, Cambridge University Press, 1995, p. 221sqq.

⁹ Fost comandant de panduri, locotenent în armata rusă, decorat cu Ordinul Sfântului Vladimir pentru participarea la războiul ruso-turc din 1806-1812, sudit al Rusiei, arendaș și proprietar. Ales de boierii cu rangurile cele mai înalte ale țării, vel-banii Grigore Ghica, Grigore Brîncoveanu și Barbu Văcărescu – cei care „au hotărât organizarea unei răscoale care să redea principatelor vechile privilegii încălcate de turci și de fanarioți“ – pentru rolul de conducător militar, Vladimirescu a încheiat un acord militar cu Eteria. Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 115. „Misiunea încredințată lui Tudor Vladimirescu [de Eteria] era de a crea o diversivune în Țara Românească, făcând Poarta să creadă că este vorba de o mișcare împotriva domnilor fanarioți și a clasei boierești, mișcare rămasă în limitele supunerii față de Poartă.“ Vladimirescu „fusese autorizat.. să camufleze răscoala antiotomană într-una antifanariotă și antiboierască...“ Florin Constantiniu, *op. cit.*, pp. 190, 193. A realizat răscolirea pandurilor după „anunțul morții domnului Alexandru Suțu, otrăvit probabil de eteriști“ și instalarea celor trei bani la conducerea țării în calitate de caimacamii. Vlad Georgescu, *op. cit.*, pp. 115-116. Neimplicarea Rusiei în revoluția pandurilor și a grecilor, desolidarizarea țarului de acțiunile lui Ipsilanti și dezavuarea publică a lui Vladimirescu, ca și acordul pentru intervenția militară otomană l-au determinat pe conducătorul pandurilor să intre în negocieri cu pașalele de la Vidin, Silistra și Brăila. De altfel, „caracterul mișcării se modifică între timp simțitor, elementul social tinzând să precumpănească asupra celui național“. Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 117.

¹⁰ Nepotul lui Alexandru Vodă Ipsilanti, fost ofițer în armata rusă. A decis uciderea lui Vladimirescu ca urmare a refuzului său de a ceda comanda oștirii pandurilor și a intenției de a încheia o înțelegere cu turcii.

¹¹ Conform firmanului sultanului de numire în domnie a lui Ioniță Sandu Sturza în 1822.

¹² A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ediția a III-a revăzută de autor, vol. XI, *Istoria politică a Țărilor Române dela 1821-1848*, București, Iași, Editura «Cartea Românească», f.a., p. 16.

¹³ Care nu a atras eradicarea tuturor practicilor nocive întreținute de domniile fanariote, în primul rând a flagelului corupției. A se vedea Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 194.

de proiecte de reformă și proiecte de constituție¹⁴; (d) manifestarea conflictului dintre marea și mica boierime, în formă ideologică și politică pe tot parcursul secolului al XIX-lea, „inaugurează viața într-adevăr politică a Moldovei și... pune bazele celor două mari partide, între cari s-a cumpănit de atunci încoace puterea ocâmuirei în Țările Române: partidul liberal și partidul conservator“¹⁵.

II. Gândirea politică a timpului, cea petiționară, memorandistă, constituțională, de analiză critică, precum și cea utopică, a reflectat aceste evoluții, ca și influența gândirii politice occidentale: doctrina dreptului natural și a contractului social – Grotius, Hobbes, Pufendorf, Locke, Rousseau, Declarația de independență a Statelor Unite ale Americii, principiile iluminismului și ale operelor „filozofilor“ din „Secolul Luminilor“ – Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Diderot, d’Alembert, Ch. Wolff, Kant, ș.a., principiile revoluționare din *Déclaration des droits de l’homme* (1789) și *La Constitution française* (1791), gândirea contrarevoluționară-reacționară și conservatoare. „Cartea, cartea în limba originală, venită direct din Franța sau Germania, a reprezentat principala cale de pătrundere a ideilor europene în Principate“¹⁶. Între principiile și ideile valorificate cu preponderență de gânditorii români din operele contractualiștilor, iluminiștilor și enciclopediștilor – care, de altfel, le-au apropiat scrierile de „spiritul european“ – s-au numărat: modelele de reformare a organizării politice, modelele de modernizare, modelul de om modern, principiile revoluției și ale reformismului, cauzele decăderii statale și ale renașterii naționale, posibilitățile de reducere a marilor decalaje între civilizații, „spiritul dreptății“, principiul legitimității politice, principiile statului constituțional, principiul meritului în sistemul de numire și avansare în funcții de stat, drepturile și libertățile cetățenești, exigența egalizării impozitelor și a contribuțiilor pentru întreținerea funcțiilor statului, teza iluminării poporului prin educație și cultură. Gândirea politică din Principate a fost influențată semnificativ, de asemenea, de pătrunderea pe „cale masonică“ a ideilor democratice, a unor „idei de-a dreptul revoluționare pentru epoca și locul unde acestea se manifestau“, odată cu valurile de imigranți francezi, preceptori francezi și germani și refugiați polonezi, cu precădere la sfârșitul secolului al XVIII-lea¹⁷.

Influența franceză asupra ideilor politice – ca, de altfel, și asupra legislației, literaturii, administrației, vieții sociale și limbii – a prevalat¹⁸ asupra celei ger-

¹⁴ Îndeosebi în Moldova, unde domnitorul Ioniță Sandu Sturdza (1822-1829) a guvernat cu ajutorul și prin intermediul ei.

¹⁵ A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 28.

¹⁶ Vlad Georgescu, *Ideile politice și iluminismul în Principatele Române, 1750-1831*, București, Editura Academiei RSR, 1972, p. 52.

¹⁷ A se vedea în această privință, Neagu Djuvara, *Între Orient și Occident. Țările române la începutul epocii moderne (1800-1848)*, ediția a II-a, traducere din franceză de Maria Carpov, București, Humanitas, 2009, p. 317sqq; Dan Berindei, *Românii și francmasoneria*, București, Editura Teșu, 2009; Mihai Sorin Rădulescu, *Francmasoneria română în secolul al XIX-lea*. După documente din arhivele Marelui Orient al Franței, Centrul Național de Studii Francmasonice, București, Editura Nestor, 2015. După Neagu Djuvara, este indubitabil faptul că „francmasoneria a jucat, în nașterea statului român modern, un rol cel puțin egal cu cel pe care îl jucase în Franța, în faza de dinaintea Revoluției din 1789“. Neagu Djuvara, *op. cit.*, p. 318.

¹⁸ După Neagu Djuvara, „a fost cvasiexclusivă. ... moravurile, instituțiile, gândirea, limba au suferit, pretutindeni [în Europa], mari transformări provocate de pătrunderea modelului francez, însă nicăieri în Europa influența franceză nu va fi fost mai adâncă și mai durabilă decât în țările române. ... Avem probabil de a face

mane¹⁹ și italiene²⁰, ea manifestându-se, așa cum arăta la sfârșitul secolului al XIX-lea Pompiliu Eliade, „prin dezvoltarea ideilor de libertate, de patrie... Dezvoltarea spiritului liberal, datorat exclusiv acestei influențe, a prilejuit apropierea claselor și a făcut cunoscut spiritul poporului, limba sa, nevoile sale, făcând astfel posibilă nașterea unei civilizații românești originale“²¹.

III. Mediată de fanarioți și de ruși, influența franceză s-a manifestat preponderent odată cu reinstituirea domniilor pământene și a contribuit la „accelerarea procesului de occidentalizare“²² a Principatelor, la producerea unor „profunde mutații“ la nivelul instituțiilor, mentalităților și obiceiurilor, al limbii, artei și exprimării gândirii, al îmbrăcămînții²³ și alegerii ocupațiilor, al călătoriilor, studiilor și educației. Aceste „adânci schimbări“ au fost menite să reducă distanța dintre civilizația românilor din Principate, care „era mult mai orientalizată la 1800 decât fusese la 1700 sau 1600“²⁴, și civilizația Europei pe care, în 1826, Dinicu Golescu o considera „cea de dincolo“. Dincolo de adoptarea ideilor și moravurilor europene, occidentalizarea sau apropierea de „luminile Europei“ s-a produs „în stratul cult al societății“ prin învățarea limbilor străine, franceză și germană în principal, al călătoriilor și al studiilor în Occident, al achizițiilor impresionante de carte și a lecturilor. În epocă era detectabil un adevărat „*libido sciendi*“²⁵, date fiind domeniile variate ale tipăriturilor care au circulat în Principate, ale teoriilor pe care profesori din Occident au fost chemați să le prezinte și al traducerilor publicate²⁶: de la scrieri istorice și geografice, la cele filosofice, social-politice, de fizică și astronomie. Interesul acesta ramificat s-a „închegat“ din „acea imagine despre «Europa luminată»“ pe care și-au făcut-o „cărțurarii din Principate“: „chipul unei lumi în care știința a făcut progrese hotărâtoare... [care] au antrenat o mai echitabilă așezare a societății și, ceea ce este determinant, au deschis accesul la «fericire»“²⁷.

cu cea mai frumoasă reușită a influenței prin cultură înregistrată de istoria modernă. Admirația românilor pentru Franța, în secolul al XIX-lea, nu se poate compara decât cu aceea a romanilor pentru Grecia în primele secole ale imperiului sau cu aceea a japonezilor din secolele al VII-lea și al VIII-lea pentru China“. Neagu Djuvara, *op. cit.*, p. 307.

¹⁹ Care, prin „școlile de gândire din Germania romantică a fost preponderentă în tot ținutul românesc“ în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, îndeosebi „asupra poezilor și filosofilor“. *Ibidem*, p. 308.

²⁰ Manifestată prin gândirea *Risorgimento*-ului și ideile republicane mazziniene, carbonare și giovaniste, de factură revoluționară, începând cu deceniul al treilea al „secolului naționalităților“. A se vedea în acest sens Ștefan Delureanu, *Mazzini și românii în Risorgimento*, București, Paideia, 2006.

²¹ Pompiliu Eliade, *Influența franceză asupra spiritului public în România. Originile. Studiu asupra stării societății românești în vremea domniilor fanariote*, traducere din franceză de Aurelia Dumitrașcu, ediția a II-a integrală și revăzută, București, Fundația Concept, Humanitas, 2000, p. 8. Teza autorului este că influența franceză este detectabilă la nivelul spiritului public în România, adică al ansamblului opiniilor și sentimentelor „împărtășite de popor“, ansamblu care subsumează „opinia“ majorității asupra chestiunilor de interes general.

²² Neagu Djuvara, *op. cit.*, p. 306.

²³ Interzisă pentru ultima oară de domnul Țării Românești, Grigore Ghica, în 23 iulie 1823, îmbrăcămintea occidentală masculină, numită „îmbrăcămintea egalității“ – la antipodul hainelor scumpe și „izbitor luxoase“ ale boierilor – este considerată de tradiționaliști „turco-fanarioți“ drept „îmbrăcămintea diavolului“. Cu toate acestea, în anii 1830, „straiete nemțești“ erau deja amplu adoptate de tinerii înstăriți. *Ibidem*, p. 105.

²⁴ Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 123.

²⁵ Alexandru Duțu, „Învățați și cugetători din Principate“, în Nicolae Gogoneață et al, *Istoria filosofiei românești*, vol. I, București, Editura Academiei RSR, 1972, p. 165.

²⁶ Au realizat traduceri în domeniul filosofiei personalități precum V. Vârnăv, Stanciu Căpățeanu, August Treboniu Laurian, Arh. Dionisie Romano, Eufrosin Poteca.

²⁷ Alexandru Duțu, *op. cit.*, pp. 165-166.

Dincolo de „stratul cult și subțire“ al societății, de cel al „recent apăruiților“ mari negustori și bancheri, au existat „în acele vremuri tulburi“ categorii ale societății moldo-muntene, țărani în primul rând, care se confruntau „prin unele locuri“ cu „o înspăimântătoare mizerie, în mijlocul sărăciei spirituale caracteristice epocii“ Biserica și mănăstirile rămânând, „ca în Evul Mediu occidental, singurul refugiu al culturii“, al artei religioase și al bibliotecilor, iar preotul „singurul învățător“²⁸.

La nivel societal însă deelenizarea culturii și occidentalizarea au implicat, între alte măsuri, deschiderea academiilor și școlilor de limbă română²⁹, introducerea unor noi discipline de studiu în limba română³⁰, crearea de fonduri pentru trimiterea tinerilor la studii în Europa³¹, susținerea presei periodice în limba română³², susținerea instituțiilor și asociațiilor culturale³³ ș.a. Ion Heliade Rădulescu, discipolul lui Gheorghe Lazăr, a arătat că, deși după „restabilirea domniei române“ „timpul venise pentru a le lua de față și legalmente câte, sub beii din Fanar și în Brașov, boierii era nevoiți a lucra în societăți secrete“, din „neputința de a pune în lucrare“ o serie de idei³⁴ a rezultat necesitatea formării societăților secrete. Referirea lui expresă este la *Societatea Literară* creată în 1827, care a fost deopotrivă „societate de față“ și „societate secretă“ sau „nevădită“, așa cum au fost, de asemenea, *Societatea Filarmonică* și altele menite să contribuie nu doar la dezvoltarea culturii naționale și la mișcarea de idei a timpului, ci și la „lupta pentru progresul țării“, la formarea conștiinței naționale și dezvoltarea ideii de unitate națională, la diseminarea unor idei politice și sociale de importanță crucială precum statuarea egalității în fața legii și a votului universal, dezrobirea țăganilor ș.a. Sunt deosebit de relevante pentru tipul de scopuri țintite în procesul de occidentalizare principiile („principele“) societății secrete *Societatea Literară* indicate de I. Heliade Rădulescu: „I. Școala din Sf. Sava să se împlinescă și să se înalțe la gradul de colegiu; după modelul acesteia să se creeze alta în Craiova; II. Crearea școalelor normale în capitala fiecărui județ prin elevii ieșiți din colege; III. Crearea școalelor primare în fiecare sat; IV. Formarea de jurnale sau gazete în limba română; V. Aboliția monopolului tipografic; VI. Încurajarea spre traducțiuni în limba patriei și tipărirea acestora; VII. Formarea unui teatru național; VIII. Stăruirea spre ieșirea din regimul fanariot prin reforme înțelepte sau reînnoirea primelor

²⁸ Neagu Djuvara, *op. cit.*, p. 157.

²⁹ Școala de la Sfântul Sava, înființată de Gheorghe Lazăr în 1818, și Academia Mihăileană, inaugurată de Gheorghe Asachi în 1835.

³⁰ Gheorghe Lazăr, de pildă, a introdus logica și metafizica – „filosofia după Kant“ – ca discipline de studiu, iar Eufrosin Poteca a introdus manualele de filosofie în limba română.

³¹ Prin primele burse acordate de Eforia Școalelor, au avut posibilitatea să studieze la Pisa și Paris Eufrosin Poteca (1820-1825), Simeon Marcovici (1820-1827), Ion Pandeli și Constantin Moroiu (Constantin Papa Dimitriu).

³² *Curierul Românesc* (1829-1859) și *Curierul de ambe sexe* (1837) au apărut sub conducerea lui Ion Heliade Rădulescu; *Albina Românească* (1829-1835 și 1837-1850), cu suplimentul literar *Alăuta Românească*, l-a avut ca proprietar și redactor pe Gheorghe Asachi.

³³ *Societatea Literară* (1821 și 1827), *Societatea Filarmonică* (1833), *Muzeul Național de Antichități* (1834), *Asociația Literară a României* (1848).

³⁴ Elaborate împreună cu Ion Câmpineanu și Stanciu Căpățâneanu și încorporate în statutele *Societății Literare*, la care „luară parte“ „mai toți boierii din capitală, cum și câte trei frați ai domnitorului Grigoriu Ghica...“. Heliade Rădulescu enumeră familiile cu ai căror membri a colaborat de-a lungul timpului „la opozițiunile în contra beilor din Fanar, la gramatica română, la întemeierea școalelor române, la formarea de fonduri

instituțiuni ale țării. Spre propagarea acestor principie pe o cale legală se formă o societate de față sub numele *Societate Literară*³⁵. Odată cu numeroasele ei împliniri literare societatea a făcut posibil „a se forma o opinie națională asupra celor necesare acestor popoli spre a forma în adevăr o nație“, după cum, „sub influința acestei societăți Grigoriu Ghica avu mulțumirea de a numi un comitet de reforme care compuse Regulamentul Organic pe datine române, minus articolele ce le împreună mai târziu muscalii“³⁶.

IV. În privința activității intelectuale din Principate în această perioadă, este evidențiată amplificarea și diversificarea ei – „a doua diversificare, după cea umanistă, a preocupărilor cărturărești“³⁷ – desfășurată „sub impulsul spiritului de «risorgimento»“³⁸, al idealului de „luminarea a nației“, de „luminare a poporului“ prin educație și cultură. Această diversificare, impusă „cu caracter de urgență“, în nota caracteristică a perioadei luminilor, a determinat treptata desprindere de sistemul tradițional de gândire și conturarea unor noi direcții de cunoaștere³⁹, a unor domenii specifice de activitate intelectuală. Investigarea rațională și valoarea etică au devenit exigențele majore ale gânditorilor iluminiști ai timpului din Principate, inclusiv ale celor angajați în soluționarea problemelor social-politice. Dezvoltarea eticii, logicii și metafizicii moderne a fost paralelă unei perioade de constituire complicată a terminologiei filosofice prin „transformarea conceptelor tradiționale, care se deplasează din sfera religioasă pentru a dobândi un sens social-politic“⁴⁰, și prin adoptarea unor termeni și concepte noi. Asupra raportului dintre transformarea gândirii și transformarea terminologiei, Alexandru Duțu remarcă cu subtilitate: „Tocmai pentru că fondul de concepte transmis de secolul al XVII-lea continuă să fie utilizat în procesul de receptare a ideilor iluministe, iar lexicul se îmbogățește treptat (același cuvânt fiind utilizat pentru noțiuni diferite), poate fi urmărită transformarea continuă, dar sistematică a gândirii tradiționale într-o gândire modernă, și preschimbarea sistemului omogen de cunoștințe în sisteme geometrice multiple“⁴¹. Duțu exemplifică câteva concepte grupate în jurul unor idei-forță ce relevă direcții distincte de gândire: „fericirea“, conexată de „bunăstare“ (inclusiv „bunăstarea obștii“), „patria“ („renașterea patriei“) și

pentru a se trimite juri spre învățături în Europa, la protestarea în contra Regulamentului“: Brâncoveni, Băleni, Câmpineni, Văcăresci, Golești, Bălăceni, și pe cei cu care a colaborat „la formarea Societății Filarmonice, la crearea Teatrului Național, la tipărirea de cărți, la o opoziție de principie și patriotică în contra abaterilor din legi ale guvernului“: „Emanuel Beleanul, I. Câmpineanul, Scarlat Crețulescul, I. Russet, Grigore Cantracuzino, Iancu Filipescu, I. Ottetilișanul, Constantin Manu, Barbul Catargiu etc. etc.“. Ion Heliade Rădulescu, *Equilibru între antithesi*, Anexe istorice, apud Cornelia Bodea, *Fața secretă a mișcării prepașoptiste române. Unitatea națională*, București, Editura Academiei Române, Editura Nestor, 2004, pp. 22, 23.

³⁵ *Ibidem*, pp. 23-24.

³⁶ *Ibidem*, p. 24.

³⁷ Alexandru Duțu, *op. cit.*, p. 182.

³⁸ *Ibidem*, p. 171.

³⁹ *Ibidem*, p. 182.

⁴⁰ Emil Vărtosu, citat de Alexandru Duțu, a exemplificat această transformare a conceptelor tradiționale: „mîntuire“, care ajunge să desemneze eliberarea de constrângerea politică externă și „dragoste de aproape“, care devine echivalentul conștiinței cetățenești, iar Adrian Marino a semnalat „obștescul duh“, care ajunge să desemneze voința generală. *Ibidem*, p. 184.

⁴¹ *Ibidem*.

„cetățeanul“, „luminarea“, „deșteptare“, dobândită prin „învățătură“ („cultivarea“ prin rațiune, educația prin intermediul școlii și dezbaterii de idei) și îmbunătățirea „năravurilor“ („renovarea societății“).

Această diversificare și evoluție disciplinară, ca și „accelerarea ritmului activității intelectuale“, a implicat „diferențierea“ cărturarilor, grupați mai mult sau mai puțin omogen pe centre culturale, funcție de interesele și metodele lor de studiu⁴². Urmând criteriul ideilor pe care le vehiculează, scriitorii preocupați de probleme culturale de ansamblu și de analiza diverselor teze iluministe în maniera enciclopedică și cumulativă a înaintașilor se diferențiază de cărturarii care, interesați fiind de probleme subsumabile procesului cunoașterii, urmăresc mai curând „formularea unor teorii înnoitoare“. Alexandru Duțu denumește prima categorie de cărturari sau „prima generație de protagoniști ai luminilor“, cler și boierime, de la începutul secolului al XIX-lea drept *învățați*. Intelectualii care pun la lucru rațiunea pentru a rezolva problemele, „asemenea celor care se recomandă singuri în Franța drept «*philosophes*»“, adică „profesorii de la școlile române“ și boierii reformatori, sunt denumiți *cugetători*⁴³. Urmând această distincție, în prima categorie a „pleiadei de *învățați*“, sunt situați Grigore Rîmniceanu (1763-1826), Chiriac Rîmniceanu (1780?-1832?), Dionisie Eclesiarhul (1758-1820), Naum Rîmniceanu (1764-1838), Zilot Românul (Ștefan Moru), cărturarii moldoveni cu preocupări mai diverse și surse mai variate: Gherasim Clipa (-1826), Iacov Stamate (1749-1803), Veniamin Costache (1768-1846), muntenii Ienăchiță Văcărescu (1740-1797), și Ioan Cantacuzino (1757-1828). Spirite reformatoare mai avansate sunt considerați frații Golești, Dinicu (1777-1830) – în principal pentru critica socială fără precedent în peisajul cărților imprimate în limba română, pledoaria pentru un sistem economic care să-și propună bunăstarea generală⁴⁴ și pentru progresul societății prin educație și reformă și prin morală – și Iordache (1770-1848) – pentru tratatul său de filosofie politică, *Către ocîrmuitorii noroadelor*, inspirat de Montesquieu, Rousseau și Kant⁴⁵. Dinicu Golescu este considerat „un reprezentant tipic al perioadei de frământări adînci și de schimbări ideologice care este epoca luminilor în Principate“⁴⁶.

Ionică Tăutu (1798-1830) este apreciat drept unul dintre cei mai avansați boieri reformatori din Principate, critic al mării boierimi privilegiate care împiedica „renașterea“ patriei, critic al nedreptăților sociale⁴⁷ și, în scrierile ulterioare anului 1827 – inclusiv în proiectul de organizare politică *Descrierea instituțiilor Moldovei* (1828)⁴⁸ și în scrisoarea către unchiul său Ilie IIschi, cererile și memoriile (1829) elaborate pentru a susține dorința („îndreptățirile“) de a deveni domn

⁴² *Ibidem*, p. 169.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ Care să „înlocuiască «cumplita și afurisita chiverniseală» individuală bazată pe spoliere.

⁴⁵ Dar marcat de dificultatea de a îmbina conceptele tradiționale și cele moderne și de ambiguitatea formulărilor.

⁴⁶ Alexandru Duțu, *op. cit.*, p. 176.

⁴⁷ Deși, așa cum a demonstrat Nicolae Iorga el nu a fost „un «jacobin moldave»“. A se vedea N. Iorga, „Un «jacobin moldave» au XIX-e siècle“, Conférence donnée à la Société du centre d'études de la Révolution Française, Paris, École Roumaine en France, Fontenay-aux-Roses, janvier 1936.

⁴⁸ A se vedea Ionică Tăutul, *Scrieri social-politice*, cuvânt înainte, studiu introductiv, note de Emil Vîrtosu, București, Editura Științifică, 1974, pp. 203-228.

al Moldovei⁴⁹ –, adept al monarhiei constituționale și al sistemului parlamentar britanic. Principala lui sursă de inspirație a fost Montesquieu și tezele că monarhia constituțională liberală era cel mai bun sistem de guvernământ pentru un popor care își dorea libertatea și că suveranitatea statului trebuie să fie împărțită între mai multe centre de putere care se pot controla reciproc (principiul separației puterilor) pentru a preveni înclinațiile și tendințele despotice. Tăutu a fost inspirat și de intenția lui Montesquieu de a acorda aristocrației, atât celei tradiționale (*noblesse de race*), cât și celei administrative (*noblesse de robe*), o parte importantă a puterii în stat. Lui Tăutu i se atribuie un rol substanțial în imprimarea unui caracter progresist *Proiectului de constituție din 1822*⁵⁰ (*Memoriul cărvunilor* sau *Constituția cărvunilor*), caracter evident în prevederi (aplicate, de altfel, în timpul domniei lui Ioniță Sandu Sturdza) precum „luarea hotărârilor cu majoritatea și egalitatea glasurilor, constituirea unor organe administrative colegiale, administrația pămînteană a mănăstirilor închinată, expulzarea unor străini indezirabili etc.”⁵¹. După Valeriu Șotropa, proiectul cărvunilor, raportat la elaborările anterioare sau la cele contemporane, prezintă o mai mare importanță ideologică, juridică și politică, prezintă o formă mai bine articulată și mai bine coordonată. Se cuvine a fi amintită și aprecierea pe care Xenopol a dat-o *Constituției din 1822*: „unul din actele cele mai importante ale trecutului nostru, acela ce conținea cea dintâi manifestare politică a cugetării liberale”⁵². Ionică Tăutu este și autorul temerar al unui *Tratat de politică* (1 oct. 1827)⁵³ în care încearcă să fundamenteze o știință a conducerii statale situându-se deplin în ceea ce s-ar putea numi o etapă pre-paradigmatică⁵⁴, o etapă în care nu s-a putut baza pe o paradigmă și a fost „nevoit să încerce să-și reconstruiască domeniul, plecând de la primele principii și justificând folosirea fiecărui concept inclus”⁵⁵, într-o limbă arhaică, lipsită de precizia, relevanța și elevarea limbii franceze contemporane lui. În privința concepției lui Tăutu asupra statului se impune a fi precizat că tânărul autor moldovean a fost adeptul unui mod mecanicist de concepere a structurării și funcționării sta-

⁴⁹ *Ibidem*, pp. 260-285.

⁵⁰ Publicat pentru prima oară în întregime de A. D. Xenopol în *Istoria partidelor politice în România*, ed. cit., pp. 573-596.

⁵¹ A se vedea Șotropa, Valeriu, *Proiectele de constituție, programele de reforme și petițiile de drepturi din Țările Române în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, Editura Academiei RSR, 1976, pp. 79, 80.

⁵² A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice în România*, partea I: *Dela origini până la 1848*, partea II: *Dela 1848 până la 1866*, București, Librăria Stanciulescu, 1920, p. 82.

⁵³ Care s-a păstrat în trei versiuni (cu aceeași dată de începere a scrierii): *Zidire politicii întemeiată pe firia omului* [în Ionică Tăutul, *op. cit.*, pp. 179-196], o versiune fără titlu (care începe tot cu capitolul *Idee opăștiască de politică*) și *Socotințele mele asupra meșteșugului ocârmuirii*.

⁵⁴ O etapă în care, în sens kuhnian, comunitatea de intelectuali a timpului nu a produs investigații sistematice asupra temei sau o tradiție coerentă de cercetare științifică, formulări precise, un vocabular și tehnici esoterică, „o rafinare a conceptelor care reduce într-o măsură tot mai mare asemănarea lor cu prototipurile obișnuite ale bunului simț” (p. 128) și nici nu s-a manifestat ca o comunitate epistemică, cu direcții de profesionalizare (p. 83), cu publicații specializate care publică „articole succinte, adresate numai colegilor de aceeași profesiune”, cu asociații de specialiști (p. 82). A se vedea Thomas Kuhn, *Structura revoluțiilor științifice*, traducere din engleză de Radu J. Bogdan, studiu introductiv de Mircea Flonta, București, Editura Humanitas, 2008, paginile indicate.

⁵⁵ „Când omul de știință se poate bizui pe o paradigmă, el nu mai este nevoit (în lucrările sale principale) să încerce să-și reconstruiască domeniul, plecând de la primele principii și justificând folosirea fiecărui concept inclus.” Thomas Kuhn, *op. cit.*, p. 82.

tului („mihanica politiciască“). „Optica sa mecanicistă“ este relevată cu elocință⁵⁶, ca și situarea sa paradoxală și vagă într-o anumită organicitate a concepției asupra „corpului politic“, în ciuda utilizării unor termeni corporali pentru stat și componentele sale instituționale: „trup“, „cap“, „mădular“. Ca atare, Tăutu s-a situat într-o optică adoptată în cultura europeană în urmă cu mai bine de jumătate de secol înainte ca el să-și expună ideile: cea în care viața socială era concepută „nu ca o creație de origine metafizică, ci, în spiritul mecanicismului cartezian, ca o «structură în mișcare», ale cărei articulații trebuiau atent observate și analizate, pentru a le ameliora funcționarea“⁵⁷. Alexandru Duțu a considerat că prin toate scrierile lui Tăutu „devine evident progresul pe care l-a făcut în secolul al XIX-lea gândirea socială și politică din Principate, depășind cunoașterea globală a ideologiilor de pe continent și angajându-se în analizarea lor aprofundată, în vederea reținerii elementelor ce s-ar fi dovedit utile procesului de modernizare a societății românești“⁵⁸.

Între „*Jes philosophes*“ iluminiști, realizatori ai unui program cultural, Alexandru Duțu i-a înscris pe Gheorghe Lazăr (1779-1823), parțial pe Gheorghe Asachi (1788-1869) și deplin pe Eufrosin Poteca (1785-1858). Cât de filosofică era gândirea lui Poteca rezultă din teza pe care a rezumat-o Alexandru Duțu: „suma de cunoștințe nu mai alcătuiește un sistem omogen și unanim acceptat, ci este un ansamblu ce oferă premise solide investigației raționale, care, pe măsură ce înaintează, ajunge să formuleze legi“⁵⁹ și din constatarea că Poteca este un gânditor care analizează filosofic fără să stabilească aprioric principii, care este deschis ideilor democratice și care aderă integral la ideile iluministe, rezolvând astfel numeroasele probleme legate de „criza de conștiință“⁶⁰. Pentru traduceri importante, pentru interesul arătat învățământului, pentru activitate didactică și demersuri remarcabile de critică socială sunt menționați Grigore Pleșoianu (1798-1857), Stanciu Căpățineanu, Simeon Marcovici (1802-1877), Barbu Paris Mumuleanu (1794-1837), Vasile Vîrnav (-1827).

O perspectivă mai precis circumscrisă de criteriul analizei textelor de factură socială și politică – în principal cele câteva tratate de politică, numeroasele programe de reformă și memorii redactate individual sau în colectiv, dar și pamflete, proclamații și discursuri care, deși nu conțin abordări teoretice, cuprind totuși date importante asupra ideilor politice și mentalității timpului –, așa cum a propus Vlad Georgescu⁶¹, face posibilă o „tratate pe concepte“, mai relevantă decât o

⁵⁶ De Alexandru-Florin Platon în studiul „«Corpul națiunii» și «corpul politic» în unele texte din prima jumătate a secolului al XIX-lea din Țara Românească și Moldova“, în Alexandru-Florin Platon, „*Corpul politic: în cultura europeană*“, Iași, Polirom, 2017, pp. 293-307.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 297.

⁵⁸ Alexandru Duțu, *op. cit.*, p. 177.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 181.

⁶⁰ Ase vedea *ibidem*, pp. 181, 182.

⁶¹ În lucrarea *Ideile politice și iluminismul în Principatele Române, 1750-1831* (1972), ca de altfel și în *Istoria ideilor politice românești (1369-1879)* (1987), autorul folosește și „texte juridice și administrative“, „literatură istorică“, „literatură filosofică“ și „texte literare“, dar consideră „textele social-politice“ ca „principală formă de expresie a ideilor social-politice și implicit principalul izvor pe care trebuie să se întemeieze o sinteză asupra lor“. Vlad Georgescu, *Ideile politice și iluminismul în Principatele Române, 1750-1831*, *ed. cit.*, p. 11.

tratare monografică în ordine teoretică și în privința aspectelor celor mai generale. O astfel de tratare, poate mai mult decât o tratare monografică, este marcată însă de „caracterul concret foarte pronunțat“ al gândirii sociale și politice românești, de puternica influență a realității sociale asupra problematicii ei, de preocuparea ei preponderentă pentru viața politică și nu pentru concepte generale. Ca atare, ideile sociale și politice „sunt puse în slujba unor scopuri imediate, unor idealuri de grup, de partid, de clasă, iar uneori ale întregii societăți românești“⁶². „Puțina teoretizare“, „slabul interes pentru probleme abstracte, strict teoretice și accentul constant pus pe subiectele practice“⁶³ s-a datorat naturii textelor sociale și politice – programe de reformă și memorii, îndeosebi –, și destinatarilor lor – în principal Poarta și Curtea de la Sankt Petersburg, eventual și Curtea de la Viena. Vlad Georgescu a pus în evidență, în cadrul acestor coordonate ale problemei, ca teme reprezentative pentru ideile politice ale intervalului 1821-1848: spiritul critic – mișcările sociale și politice, critica teoretică, sentimentul modernismului și ideea de Europa –, teoriile despre om și societate, structura socială, structura politică și formele de guvernământ, teoria și practica conducerii statului, statutul internațional și problema suveranității, noul ideal patriotic și național. Ceea ce este deosebit de semnificativ este că analiza cărturarilor este realizată de Vlad Georgescu după un alt criteriu decât cel al interesului și metodelor de studiu, anume după criteriul generațiilor. Pentru perioada care ne interesează este configurată sfera manifestărilor ideatice a generației cuprinse între deceniul 7 al secolului al XVIII-lea și deceniul 4 al secolului al XIX-lea și generația cuprinse între anii 1790-1800 și mijlocul secolului al XIX-lea. Georgescu amintește „falanga de cărturari prelați compusă mai ales din arhimandritul Vartolomeu Măzăreanu (cca.1720-cca.1780), din episcopul Chezarie de Râmnic (+1780) și din mitropoliții Iacov Stamate (1748-1803) și Leon Gheuca (cca.1735-cca.1789)“⁶⁴, din grecii Petre Depaste (+1770) și domnul fanariot Alexandru Ipsilanti (1728-1807), ca pe o generație foarte omogenă din punct de vedere social: mari boieri și înalți prelați – „iluminismul social-politic nobiliar din Principate“. Odată cu generația cuprinsă între deceniul 7 al secolului al XVIII-lea și deceniul 4 al secolului al XIX-lea își fac apariția boierii mici, mijlocii și burghezii, cu programe mai radicale. Reprezentantii marii burghezii în literatura politică a epocii sunt: Ion Cantacuzino (1756-1828), domnitorul Grigore al IV-lea Ghica (+1834), Dinicu Golescu (1777-1830), Dumitrache Sturdza (+1852), Alexandru Beldiman (1760-1826), Veniamin Costache (1768-1846) și Iordache Rosetti-Rosnovanu, evidențiat în urma unor descoperiri arhivistice ca „unul dintre cei mai de seamă scriitori politici din primele trei decenii ale secolului al XIX-lea“⁶⁵. „Primii scriitori burghezi, legați de boierimea mică și mijlocie“ sunt Dionisie Fotino (1769-1821), Gheorghe Lazăr (1779-1823) și Tudor Vladimirescu (1780-1821). Din aceeași generație, care va participa la elaborarea și aprobarea Regulamentelor organice, fac parte, de asemenea, și călugărul Naum Rîmniceanu (1764-1838) și domnitorul

⁶² *Ibidem*, p. 13.

⁶³ *Idem*, *Istoria ideilor politice românești* (1369-1879), München, Jon Dumitru Verlag, 1987, p. 126.

⁶⁴ Menționați, de altfel, și de Alexandru Duțu, dar care nu au activat în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

⁶⁵ Vlad Georgescu, *Ideile politice și iluminismul în Principatele Române, 1750-1831*, ed. cit., p. 45.

Constantin Ipsilanti (+1816). Generația următoare este cea a cărturarilor cu o bază socială largită și cu o influență occidentală reală creată prin contactul direct cu Occidentul, prin călătorii în Italia, Franța și chiar Anglia. Cel mai important gânditor al acestei perioade este considerat tot Ion Tăutu (1795-1830), primul român autor al unui tratat de politică. Boierimea mare a fost reprezentată de autorii Nicolae Rosetti-Rosnovanu (1796-1858), Mihail Sturdza (1795-1884) și Barbu Știrbei (1795-1877). Boierimea mijlocie sau mai nouă „a dat“, în afara lui Tăutu, pe Alexandru Villara (1786-1852), Manolache Drăghici (1802-cca.1887), Vasile Pogor (1792-1857) și pe Grigore Pleșoianu (1808-1857). Mica burghezie de curând boierită a avut în rândurile ei autori precum Gheorghe Asachi (1788-1869), Christian Flechtenmacher (1785-1843), Simion Marcovici (1802-1877), autorul „importantei scrieri teoretice“ *Idee pe scurt asupra tuturor formelor de oblađuire* (1830) și călugărul Eufrosin Poteca (1785-1858), recunoscut pentru nonconformismul scrierilor sale. Prin „boierimea liberală, mică și mijlocie“, cea mai dinamică și novatoare forță intelectuală, „gândirea românească se ridică pe o treaptă nouă“, „nivelul teoretic devine mai ridicat, abstracțiunile sunt mai numeroase, argumentările filosofice mai profunde“⁶⁶ și „idealurile politico-sociale mai generale“⁶⁷.

BIBLIOGRAFIE

- Berindei, Dan, *Românii și francmasoneria*, București, Editura Teșu, 2009.
- Bodea, Cornelia, *Fața secretă a mișcării prepașoptiste române. Unitatea națională*, București, Editura Academiei Române, Editura Nestor, 2004.
- Constantiniu, Florin, „Frământări social-politice“, în *O istorie sinceră a poporului român*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic, 1997, pp. 187-207.
- Djuvara, Neagu, *Între Orient și Occident. Țările române la începutul epocii moderne (1800-1848)*, ediția a II-a, traducere din franceză de Maria Carпов, București, Humanitas, 2009.
- Duțu, Alexandru, „Învățați și cugetători din Principate“, în Nicolae Gogoneață et al, *Istoria filosofiei românești*, vol. I, București, Editura Academiei RSR, 1972, pp. 163-185.
- Eliade, Pompiliu, *Influența franceză asupra spiritului public în România. Originile. Studiu asupra stării societății românești în vremea domniilor fanariote*, traducere din franceză de Aurelia Dumitrașcu, ediția a II-a integrală și revăzută, București, Fundația Concept, Humanitas, 2000.
- Georgescu, Vlad, „Despotism și Iluminism“ (1716-1831) și „Vremea renașterii“ (1831-1918), în *Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre*, ediția a IV-a și notă asupra ediției de Stelian Neagoe, București, Humanitas, 1995, pp. 88-136, 137-206.
- Georgescu, Vlad, *Istoria ideilor politice românești (1369-1879)*, München, Jon Dumitru Verlag, 1987.
- Georgescu, Vlad, *Ideile politice și iluminismul în Principatele Române, 1750-1831*, București, Editura Academiei RSR, 1972.
- Georgescu, Vlad, *Mémoires et projets de réforme dans les Principautés Roumaines, 1769-1830. Répertoire et textes inédits*, L'introduction, le répertoire et les notes ont été traduits du roumain par Radu Crețeanu, Bucarest, Association internationale d'études du Sud-Est européen, Études et documents concernant le Sud-Est européen. 2, 1970.
- Iorga, N., „Un «jacobin moldave» au XIX-e siècle“, Conférence donnée à la Société du centre d'études de la Révolution Française, Paris, École Roumaine en France, Fontenay-aux-Roses, janvier 1936. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/98/Nicolae_Iorga_-_Un_jacobin

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 48. După Vlad Georgescu, aceste idealuri mai generale constituie baza pe care s-au întemeiat scrierile cărvunarilor Ion Tăutu, Eufrosin Poteca sau Simion Marcovici.

_moldave_au_XIX-e_si%3%A8cle_-_Conf%C3%A9rence_donn%C3%A9e_%3%A0_la_Soci%C3%A9t%C3%A9_du_centre_d'%3%A9tudes_de_la_Revolution_Fran%C3%A7aise.pdf

- Platon, Alexandru-Florin, „«Corpul națiunii» și «corpul politic» în unele texte din prima jumătate a secolului al XIX-lea din Țara Românească și Moldova“, în „*Corpul politic*“ în cultura europeană, Iași, Polirom, 2017, pp. 293-307.
- „Proiectul de constituție din 1822 întocmit sub titlul: Cererile cele mai însemnătoare ce se fac din partea obștei Moldaviei în atocmire cu cele cuprinse prin obșteasca jalba sa, trimisă către prea înaltul Devlet și în temeiul sfântului și înalt împărătescului ferman ce s-a slobozit la... ca sa fie obștește sfînțite aceste cereri, spre a sluji pamanteștei ocârmuirii de temelie până se va putea înființa pravila țării într-o desăvârșită alcătuire, în A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice în România*, partea I: *Dela origini până la 1848*, partea II: *Dela 1848 până la 1866*, București, Libraria Stanciulescu, 1920, pp. 573-596.
- Șotropa, Valeriu, *Proiectele de constituție, programele de reforme și petițiile de drepturi din Țările Române în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, Editura Academiei RSR, 1976.
- Tăutul, Ionică, *Scrieri social-politice*, cuvânt înainte, studiu introductiv, note de Emil Vîrtosu, București, Editura Științifică, 1974.
- Xenopol, A. D., *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ediția a III-a, revăzută de autor și îngrijită și ținută la curent de I. Vlădescu, vol. X, *Istoria Țărilor Române dela Pacea de București până la răsturnarea fanarioșilor. 1812-1821*, București, Editura «Cartea Românească», f.a.
- Xenopol, A. D., „Ideile liberale în Moldova“, în *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ediția a III-a revăzută de autor, vol. XI, *Istoria politică a Țărilor Române dela 1821-1848*, București, Iași, Editura «Cartea Românească», f.a.